

Ten geleide

Al enige tijd staat het onderzoeksprogramma van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg in het teken van de grensoverschrijdende betrekkingen in het Maas-Rijngebied. De vorming van de (administratieve) Euregio Maas-Rijn in het kader van de Europese Unie roept de vraag op naar de historische samenhang van dit grensgebied. Verondersteld kan worden dat de grensbewoners op tal van manieren op elkaar waren aangewezen en een grensoverschrijdende oriëntatie ontwikkelden, die (in concurrentie met of aanvullend op een lokale of nationale oriëntatie) het sociale en economische leven in de grensstreek mede heeft bepaald. In 1995 organiseerde mijn voorganger, prof. dr J.C.G.M. Jansen, een congres over de economische betrekkingen in grensgebieden, in het bijzonder in het Maas-Rijngebied.¹ In mei 2001 organiseerde het SHCL in de aula van de Universiteit Maastricht een breed opgezet Euregionaal Historisch Symposium onder de titel: 'De toekomst van de Euregio Maas-Rijn in historisch perspectief. Leven en werken in een grensgebied: economie, maatschappij, cultuur'.² In december 2001 werd als kleinschalig vervolg hierop een colloquium op het SHCL gehouden over grensoverschrijdende arbeidsmigratie in het Maas-Rijngebied in de negentiende en twintigste eeuw.

Op dit colloquium werd de invloed van de grensligging op de arbeidsmobiliteit aan de orde gesteld. Uit de literatuur is bekend dat er tussen de arbeidsmarkten in het Limburgs-Luiks-Rijnlandse gebied tal van verbindingen bestonden. De historische patronen van grensoverschrijdende arbeidsmigratie illustreren zowel samenhangen als verschillen tussen de gebieden die tegenwoordig de Euregio Maas-Rijn vormen. Zij laten zien dat er in deze gebieden nooit sprake was van arbeidsmarkten binnen nationale grenzen, maar dat die steeds in relatie stonden met aangrenzende regio's. In de afgelopen periode was er toenemende belangstelling voor dit verschijnsel. Dit uitte zich in onderzoeken in verschillende perioden en met zeer verschillende uitgangspunten. Op het colloquium presenteerden zeven onderzoekers lopend en voltooid onderzoek op dit gebied. De voordrachten van Achim Korres, Serge Langeweg, Marc Engels en Thomas Müller zijn voor dit Jaarboek bewerkt tot artikelen. De lezingen van Gertjan de Groot over 'Technologieoverdracht en seksesegregatie in de Maastrichtse aardewerk- en papierindustrie in de negentiende eeuw: de invloed van immigranten' en van Annemarie Cottaar over 'Strohoedenmakers uit het Jekerdal in Nederland, 1750-1900' waren gebaseerd op hun in de vorige editie van het Jaarboek gepubliceerde artikelen;³ die van Willibrord Rutten over 'De

¹ Gepubliceerd als deel 58 in de serie Maaslandse Monografieën: J.C.G.M. Jansen (ed.), *Economische betrekkingen in grensregio's in een industrieel tijdperk 1750-1965* (Leeuwarden 1996).

² De voordrachten op dit symposium zullen worden gepubliceerd in het in Duitsland verschijnende tijdschrift *GrenzenLos. Historische Zeitschrift der Erwin-von-Steinbach-Stiftung*.

³ Gertjan de Groot, 'Pielemannen en cassettendraagster, conducteurs en sorteesters. Mannen- en vrouwenarbeid bij De Sphinx aardewerkfabriek en de Koninklijke Nederlandse Papierfabriek te Maastricht vóór 1940', *SSEGL XLVI* (2001) 83-132; Annemarie Cottaar en Leo Lucassen, 'Naar de laatste Parijse mode. Strohoedenmakers uit het Jekerdal in Nederland 1750-1900', *ibidem* 45-82.

migratie van Maastricht naar Luik en vice versa in de negentiende eeuw' is elders gepubliceerd.⁴ De presentatie van Angela van Son over 'Grensoverschrijdende arbeid. Werken in Duitsland 1936-1942' zal in haar nog te verschijnen proefschrift over de tewerkstelling in Duitsland in de jaren 1936-1942 worden opgenomen.

De op het colloquium gepresenteerde en hier gepubliceerde onderzoeken weerspiegelen de veelzijdigheid van het thema. Wat betreft de Euregio Maas-Rijn wordt die duidelijk uit de bijdrage van Achim Korres. Vanuit een soort helikopterperspectief geeft hij een overzicht van de in dit gebied voorkomende vormen van arbeidsmigratie en de ontwikkeling daarvan sinds de achttiende eeuw. Hij legt veel nadruk op het ontstaan van 'regionale rekruteringszones' rondom de verschillende industrieën in de Euregio: patronen van migratie en pendel op korte afstand vanuit een kring van satellietplaatsen die zich onafhankelijk van de nationale grenzen ontwikkelden. Een sprekend voorbeeld uit Nederlands Limburg is het arbeidersstadje Vaals, dat in de loop van de negentiende eeuw qua werkgelegenheid vrijwel volledig afhankelijk werd van de ontwikkeling van de grenspendel met Aken, maar juist daardoor nog kon groeien - ondanks het ontbreken van noemenswaardige werkgelegenheid in Vaals zelf.⁵

In zijn artikel over de arbeid van Limburgers in Duitsland tussen 1870 en 1914 besteedt Serge Langeweg aandacht aan heel andere grensoverschrijdende migratiepatronen, onder meer aan de seizoensmigratie van brikkenbakkers vanuit het Limburgse Maasdal naar het snelgroeiende Ruhrgebied. Op basis van nieuw bronnenonderzoek geeft hij een overzicht van de herkomst- en bestemmingsgebieden en tracht hij tot een schatting van de omvang te komen.

Een bijzondere vorm van grensoverschrijdende arbeidsmigratie is de gedwongen Duitse arbeidsinzet gedurende de Tweede Wereldoorlog. In hun bijdragen laten Marc Engels en Thomas Müller zien hoe het systeem van dwangarbeid aan de grens functioneerde en welke invloed de grensligging van Aken had op de overgang naar gedwongen arbeid van grensgangers en van elders aangevoerde dwangarbeiders.

Na deze oogst van het colloquium publiceren wij in dit jaarboek enkele verspreide bijdragen, die alle grotendeels betrekking hebben op de periode na de Tweede Wereldoorlog. Het was daardoor veelal mogelijk de betrokkenen zelf nog interviews af te nemen. Een voorbeeld van deze toepassing van *oral history* is het artikel van Hélène Vossen over de terugkeer van Limburgse joden na de bevrijding en de wijze waarop die in Limburg werden opgevangen. Het betreft een uitgebreide en omgewerkte versie van het hoofdstuk dat zij eerder publiceerde in *Polderschouw*.⁶ Zij geeft een genuanceerd verslag van zowel positieve

4 Willibrord Rutten, 'De migratie van Maastricht naar Luik en vice versa (19e en begin 20e eeuw)', *Publications/Jaarboek LGOG* 136-137 (2000/2001) 357-372.

5 Zoals aangetoond in de recente doctoraalscriptie van Linda Vermeeren, '“Vuur joonge noa Oche”. Aken als aantrekkingsgebied voor Vaalser arbeidsmigranten 1870-1914' (doctoraalscriptie Universiteit Maastricht 2002).

6 Conny Kristel (ed.), *Polderschouw. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog: regionale verschillen* (Amsterdam 2002) 19-39.

als negatieve ervaringen.

Sophie Bouwens schrijft vanuit een sociologische invalshoek over de gevolgen van de mijnsluitingen voor het sociale leven in de mijnwerkersgemeenschap Lauradorp. Ook voor dit artikel werd gebruik gemaakt van interviews.

Margit van der Steen baseert haar beschrijving van het leven van een Hertense boerin op uitvoerige gesprekken en vergelijkt haar herinneringen met datgene wat er uit de algemene literatuur over het Midden-Limburgse boerenbedrijf en plattelandsleven bekend is. Zo ontstaat een levendig beeld van de manier waarop een boerin vorm kon geven aan haar eigen leven, uiteraard binnen de grenzen die kerk en samenleving in die tijd stelden.

Het artikel van Jos Meuwissen analyseert de wijze waarop de bloeiende Limburgse traditie van blaasmuziek ingebed raakte in de beleving van de eigen identiteit. Hij doet dat mede aan de hand van de geschiedenis van het Wereld Muziek Concours, dat in 2001 alweer voor de vijftigste keer in Kerkrade werd gehouden. Het artikel sluit in bepaalde opzichten aan bij het verhaal van Carla Wijers over de Limburgse identiteit, dat wij in jaargang 2000 publiceerden.⁷

Ad Knotter

⁷ Carla Wijers, 'In één hand de rozenkrans, in de andere een glas bier'. De Limburgse identiteit onder de loep', *SSEGL XLV* (2000) 111-133.